

УДК 376.011.3-051:005.642.4

Іхаб Макхулі

## ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ШКОЛАХ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

*У статті подано критерії готовності майбутніх учителів до роботи в школах національних меншин: мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний і творчий. З'ясовано, що більшість студентів мають середній, а також низький рівень показників. Не всі студенти позитивно ставляться до роботи в школах національних меншин та не вважають таку діяльність важливою для свого майбутнього. Вони мають опосередковані знання про специфіку роботи в зазначених школах, недостатньо володіють практичними навиками та вміннями щодо роботи з багатокультурними дитячими колективами тощо.*

**Ключові слова:** майбутній учитель, формування готовності, школи національних меншин, критерії готовності, багатонаціональний освітній простір.

*В статье представлены критерии готовности будущих учителей к работе в школах национальных меньшинств: мотивационный, когнитивный, операционный, рефлексивный и творческий. Выявлено, что большинство студентов имеют средний, а также низкий уровень показателей. Не все студенты положительно относятся к работе в школах национальных меньшинств и не считают такую деятельность важной для своего будущего. Они имеют посредственные знания о специфике работы в указанных школах, недостаточно владеют практическими навыками и умениями по работе с многокультурными детскими коллективами и др.*

**Ключевые слова:** будущий учитель, формирование готовности, школы национальных меньшинств, критерии готовности, многонациональное образовательное пространство.

*The article deals with the problem of preparing future teachers for work in the multinational educational space, in particular in schools of national minorities. The following readiness criteria have been developed, they are motivational, cognitive, operational, reflexive, and creative. Within the limits of the confirmatory experiment it has been found out that the majority of students have an average and a low level of indicators. It has been established that not all students are positive about work in schools of national minorities and do not consider such activity important for their future. They have a certain cognitive interest on the basis of personal needs, but they neutralize the polyethnic educational space. Future teachers have a mediocre knowledge of the work specifics in schools of national minorities. Students poorly understand general*

---

*principles of work in schools of national minorities (basic concepts, tendencies, mechanisms of implementation, etc.), modern pedagogical technologies, professional innovations, peculiarities of the professional activity of teachers within the multinational educational environment and do not seek to obtain additional information on polyethnic educational space.*

**Key words:** *future teacher, formation of readiness, schools of national minorities, criteria of readiness, multinational educational space.*

Відповідно до результатів Всеукраїнського перепису населення в 2001 р. [3], 77,8 % населення України становлять етнічні українці, 17,2 % – етнічні росіяни; частка інших національних меншин – 5,0 %. Причому в кожному регіоні України проживають різні національні меншини, наприклад, у Чернівецькій області 10,7 % – румуни, 9,0 % – молдавани, 6,7 % – росіяни; в Одеській – 27,4 % – росіяни, 6,3 % – болгари, 5,0 % – молдавани; у Закарпатській – 12,5 % – угорці, 4,0 % – росіяни, 2,4 % – румуни; в Дніпропетровській – 24,2 % – росіяни, 1,3 % – білоруси, 1,3 % – євреї тощо. Зрозуміло, що окремі національні меншини характеризуються не лише географією розселення, провідне місце посідає мовна орієнтація, освіта, культура, традиції, звичаї, віросповідання.

Як зазначає Л. Гриневич, на сьогодні в Україні навчання в школах ведеться 8 мовами національних меншин, крім того, вивчається 19 мов національних меншин [2]. Отже, формування готовності майбутніх учителів до роботи в багатонаціональному освітньому середовищі, зокрема в школах національних меншин, набуває в наш час особливої значущості.

На сьогодні досліджено різні споріднені напрямки зазначеної проблеми: становлення та розвиток освіти національних меншин в Україні, у тому числі історико-педагогічні дослідження за регіональною ознакою (В. Курило, Л. Терських (Східна Україна), Л. Левицька, Л. Сливка (Західна Україна); дослідження освіти різних національностей, особливостей освіти національних меншин у багатонаціональному суспільстві (Н. Рудницька, Н. Кротік, О. Геркєрова (євреї), М. Хайруддінов (кримські татари), Н. Сейко, В. Фесенко (поляки), О. Підгатець (турки-месхетинці), О. Костюк (німці, чехи); історичні аспекти підготовки вчителів до роботи в школах національних меншин (Л. Войналович, Н. Петрошук) та використання етнопедагогіки, національного виховання в освітньому процесі (В. Кузь, Н. Побірченко, М. Стельмахович, О. Ярошинська, І. Хлистуєн, Н. Жмуд, Е. Ананьян, А. Лукановська); підготовка майбутніх педагогів до роботи в ДНЗ, ЗНЗ національних меншин у наш час (О. Гуренко, Є. Бубнов, Т. Коваль, О. Хоруєа, К. Юр'єва).

Метою нашої статті є діагностика готовності майбутніх учителів до роботи в школах національних меншин.

У межах констатувального експерименту, який проходив протягом 2015–2016 рр., нами було визначено основний понятійний апарат дослідження, теоретично вивчено його проблему (аналіз та узагальнення

наукової літератури, дисертаційних робіт, нормативно-правової документації, освітніх програм, робочих програм, роботи викладачів і студентів тощо), розроблено науково-методичні засади експерименту та його методологічний інструментарій. Результатом стало вивчення реального стану готовності майбутніх учителів до роботи в школах національних меншин у ВНЗ України.

Експеримент проведено на базі ВНЗ: ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро), ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ), КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків). Відповідно до завдань дослідження виділено вибіркочу сукупність у кількості 520 осіб, розподілену на кілька складників. Передусім це контрольна група (КГ) – 254 студенти та експериментальна група (ЕГ) – 266 осіб.

Наступним кроком роботи стало обґрунтування та розробка критеріальної бази дослідження. Зауважимо, що поняття «критерій» походить від гр. *kriterion* – «здатність розрізнення, засіб судження, мірило» [6]. Під критерієм розуміють якості, властивості, ознаки досліджуваного об'єкта, що дають можливість дійти висновків про його стан, рівень розвитку та функціонування.

Із поняттям «критерій» тісно пов'язують інше поняття – «показник», тобто кількісна й якісна характеристика сформованості кожної властивості, ознаки досліджуваного об'єкта. Отже, під показником ми розуміємо рівень сформованості критеріїв. Для їхнього визначення дотримуються вимог: критерій розкривають через низку показників, завдяки яким роблять висновки щодо рівня вираженості критерію; критерій повинен відбивати в часі та просторі динаміку якості, що вимірюється.

Спираючись на результати наукових досліджень (Є. Бубнов, К. Юр'єва, Т. Коваль, Л. Кадирова, О. Ткаченко, О. Гуренко та ін.) ми розробили критерії готовності майбутніх учителів до роботи в школах національних меншин: мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний і творчий.

Мотиваційний критерій є своєрідним вимірювальником реалізації всіх інших компонентів педагогічної системи. Ми його розглядаємо як сукупність мотивів особистості студента та найважливішу характеристику її здатності до роботи в багатонаціональному освітньому просторі. Основне значення для такої діяльності мають інтерес до пізнання на підставі особистісних потреб, розуміння значущості знань поліетнічної освіти для сучасного вчителя, самостійність у виборі педагогічних завдань, наполегливість у подоланні труднощів у процесі роботи з ними, активність у самоствердженні, саморозвитку, наявність особистісного смислу в поліетнічній освітній діяльності, задоволеності власною педагогічною роботою, прагнення досягти в ній вагомі результати, ставлення до роботи в багатонаціональному освітньому просторі як цінності та ін. Зробимо також

---

наголос, що потреби спонукають майбутніх учителів до активної діяльності. Отже, мотив є причиною, що визначає вибір спрямованості діяльності.

Наступний критерій – когнітивний. Ми розуміємо його як компетентність, що відображає філософсько-методологічні, соціально-педагогічні, психологічні й організаційно-методичні знання засад поліетнічної освіти та здатність до роботи в школах національних меншин, тобто передбачає наявність теоретичних знань, умінь з фахових дисциплін, організації педагогічної діяльності студентів, уявлення про логіку й етапи педагогічної діяльності в багатонаціональному освітньому середовищі.

Ми повністю погоджувачись із О. Ткаченко [5] та О. Гуренко [1], зазначаємо, що ступінь сформованості когнітивного складника готовності виражається через знання основних нормативних документів, що регламентують здійснення полікультурної освіти та захист прав національних меншин; знання основної термінології, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблем освіти національних меншин; знання і прийняття загальнолюдських норм моралі та правил міжособистісних взаємин, правил культури поведінки та культури спілкування в поліетнічному соціумі тощо.

Когнітивної компетентності ми досягаємо в процесі цілеспрямованого впливу на майбутніх учителів через активізацію мотивів відповідної діяльності, опанування системою знань про поліетнічну освіту, формування необхідних умінь і навичок за допомогою різних видів навчальної діяльності в процесі університетської підготовки. Завдяки когнітивному компоненту відповідна інформація засвоюється та поглиблюється.

У сучасній педагогічній літературі затвердилася думка, що саме когнітивний компонент готовності до педагогічної діяльності пов'язаний з пізнанням і може розглядатися як процес і результат. Тому його можна представити, з одного боку, як певний рівень загальнопедагогічних і спеціальних знань, відповідний ступінь їх системності та педагогічної спрямованості, а з іншого – як накопичення знань, перехід їх на вищий рівень системності, що дає можливість побачити цілісну картину світу, прояв загальних закономірностей у педагогічному процесі.

Отже, ми впевнені, що когнітивний критерій сприяє виявленню рівня знань загальних засад роботи в школах національних меншин (базові поняття, тенденції, механізми реалізації тощо), сучасних педагогічних технологій, фахових інновацій, особливостей професійної діяльності викладача тощо.

Інший критерій – операційний. На нашу думку, він спрямований на оцінку досвіду виконання конкретних навчальних дій і володіння необхідними практичними навиками щодо роботи в поліетнічному освітньому середовищі. Як зазначають сучасні дослідники, рівень сформованості зазначеного критерію полягає в умінні працювати з багатокультурним дитячим колективом; уміння здійснювати міжкультурну освіту, сполучаючи виховання рис громадянина української держави з

---

формуванням етнічної самосвідомості представників різних народів; уміння педагогічно доцільно використовувати в навчально-виховному процесі етноваріативні народнопедагогічні засоби з метою міжкультурної освіти; уміння запобігати виникненню в дитячому середовищі непорозумінь на етнічному ґрунті тощо. Операційний компонент готовності відображає спеціальні вміння викладача щодо роботи в школах національних меншин і розвитку інноваційної особистості студента.

Наступний критерій – рефлексивний. Ми його розуміємо як здатність до самоаналізу і самооцінки, до використання результатів самоаналізу, потребу та прагнення до самовдосконалення. На нашу думку, рефлексивний критерій є одним із найважливіших, адже він дає можливість проаналізувати власну педагогічну діяльність, від такого аналізу залежить якість подальшої роботи вчителя, тобто педагог має можливість скорегувати власне бачення подальшої роботи в багатонаціональному освітньому просторі.

Отже критерій показує, як саме майбутній вчитель може здійснювати самодіагностику та контроль за якістю реалізації власного педагогічного досвіду та потенціалу, реалізовувати стратегію розвитку та її корекцію відповідно до наявних умов. У контексті завдань нашого дослідження рефлексивний критерій спрямований на перевірку правильності результатів діяльності з формування готовності до роботи в школах національних меншин, на співвіднесення результатів діяльності з її метою.

Критерієм творчого компоненту С. Сисоева [4] називає творчий характер практичної діяльності та ступінь сформованості конструктивно-творчих умінь, зокрема логічних, евристичних і комбінаторних. Творчий компонент характеризуємо через розуміння творчого характеру праці вчителя; бажання вирішувати нестандартні завдання; сприяння інноваціям; оригінальність розв'язання педагогічних завдань; наявність творчого потенціалу; прагнення творчо застосовувати в освітній діяльності прогресивні надбання народної педагогіки різних етносів.

Ця позиція підтверджується ще й тим, що творчий компонент готовності відображає рівень сформованості творчого професійного мислення та вмінь, індивідуальні особистісні якості майбутнього вчителя, що визначають успішність професійної діяльності. Творчий компонент готовності характеризує ставлення студентів до роботи в школах національних меншин, використання відповідних компетентностей для реалізації якісного навчального процесу.

Відтак, подані критерії охоплюють всі основні аспекти роботи майбутнього педагога в школах національних меншин.

Ураховуючи позитивний досвід застосування в дисертаційних роботах трирівневої шкали для виокремлення рівня показників критеріїв, виділяємо наступні рівні: низький, середній, високий. Розпочнемо аналіз результатів констатувального експерименту (див. Табл. 1).

Таблиця 1

**Оцінка формування готовності майбутніх учителів  
до роботи в школах національних меншин  
на констатувальному етапі експерименту**

№	Критерій	Групи	Рівні розвитку, %		
			Низький	Середній	Високий
1.	Мотиваційний	КГ	44,0	46,6	9,4
		ЕГ	40,2	51,6	8,2
2.	Когнітивний	КГ	38,8	51,0	10,2
		ЕГ	37,7	51,1	11,2
3.	Операційний	КГ	37,4	54,4	8,2
		ЕГ	35,5	57,2	7,1
4.	Рефлексивний	КГ	37,6	54,1	8,3
		ЕГ	35,8	57,2	7,0
5.	Творчий	КГ	40,1	50,6	9,3
		ЕГ	37,9	53,3	8,8
Загальний рівень		КГ	39,6	51,3	9,1
		ЕГ	37,4	54,1	8,5

У таблиці наведено позначення: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група. Перейдемо до аналізу результатів констатувального експерименту. Розглядаючи мотиваційний критерій, зазначимо, що більшість студентів мають середній рівень показників (КГ – 46,6 %, ЕГ – 51,6 %), а також низький рівень (КГ – 44,0 %, ЕГ – 40,2 %). Як бачимо, не всі студенти позитивно ставляться до роботи в школах національних меншин, й не вважають таку діяльність важливою для свого майбутнього. Вони мають певний пізнавальний інтерес на підставі особистісних потреб, але нейтрально ставляться до вагомості поліетнічного освітнього простора, знань його специфіки. Майбутні вчителі розуміють поліетнічне освітнє середовище як позитивне явище, але не намагаються покращити власний полікультурний рівень, а також рівень батьків учнів. Вони позитивно ставляться до різних національних меншин, але не виявляють бажання працювати в поліетнічному середовищі. Крім того, студенти не завжди самостійні у виборі навчальних завдань, наполегливі у подоланні труднощів при роботі з ними. Вони недостатньо активні у самоствердженні, саморозвитку, у них немає яскраво вираженого особистісного смислу в поліетнічній освіті. Студенти беруть участь у культурно-розважальних заходах і науковій діяльності, переважно задоволені власною навчальною роботою, прагнуть досягти в ній певних

результатів, успіхів, більшість студентів розуміє цінність освіти. У процесі бесід нами з'ясовано, що формування мотивації студентів здійснюється переважно під впливом роз'яснювальних бесід.

У результаті проведених співбесід також з'ясовано, що у молоді з низьким рівнем сформованості морально-ціннісних орієнтацій простежуються переважно негативні відповіді на запитання про поняття народної педагогіки та освіти національних меншин. Вони не можуть чітко визначитись з тим, що ці поняття означають, в чому проявляються, мають труднощі при визначенні в ієрархії цінностей поліетнічної освіти.

Аналізуючи когнітивний критерій, констатуємо ті самі тенденції, що й у попередньому критерії. Так, більшість студентів мають середній рівень показників (КГ – 51,0 %, ЕГ – 51,1 %), а також низький рівень (КГ – 38,8 %, ЕГ – 37,7 %). Отже, майбутні вчителі мають опосередковані знання про специфіку роботи в школах національних меншин, хоча в цілому знайомі з особливостями поліетнічного освітнього середовища. У них певний інтерес до здобуття педагогічних знань на заняттях і в межах педагогічної практики, але вони недостатньо зацікавлені роботою з батьками учнів шкіл національних меншин. Студенти не чітко розуміють загальні засади роботи в школах національних меншин (базові поняття, тенденції, механізми реалізації тощо), не всі мають міцні знання про сучасні педагогічні технології фахові інновації, особливості професійної діяльності викладачів у межах багатонаціонального освітнього середовища й прагнуть отримувати додаткову інформацію про поліетнічний освітній простір.

У процесі бесід зі студентами зафіксовано труднощі: відсутність спеціальної літератури з питань багатонаціонального освітнього середовища; відрив освітнього процесу в університеті від практичної діяльності вчителя; відсутність достатньої підтримки з боку науково-педагогічних працівників у контексті підготовки студентів до роботи в поліетнічному освітньому середовищі; розчарування в результаті проблем, що виникали в межах педагогічної практики.

На думку викладачів, типова проблема в організації освітнього процесу полягає в тому, що доволі часто присутній формалізм в організації освітнього процесу; недостатньо часу до спеціальної підготовки студентів; недостатньо стимулів, інтересу, зацікавленості; слабка особистісна спрямованість процесу підготовки вчителя у вищій школі; перевага серед навчальних завдань тих, що орієнтовані на звичайну школу.

Інший критерій – операційний. Більшість студентів за цим критерієм мають середній рівень показників (КГ – 54,4 %, ЕГ – 57,2 %), а також низький рівень (КГ – 37,7 %, ЕГ – 45,5 %). Отже, студенти недостатньо володіють практичними навиками та вміннями щодо роботи в школах національних меншин, у т. ч. вміннями працювати з багатокультурним дитячим колективом, запобігати виникненню в освітньому середовищі непорозумінь на етнічному ґрунті. Вони не мають інтересу до взаємодії з

---

батьками учнів в поліетнічному середовищі; недостатньо охоче беруть участь у заходах змагального характеру (конкурси наукових робіт, олімпіади, виставки), виступають на наукових конференціях і семінарах. Майбутні вчителі можуть розв'язувати нескладні педагогічні завдання, що поставлені викладачем, недостатньо наполегливі в подоланні труднощів під час роботи; у студентів наявна потреба щодо вдосконалення організаторських, проєктувальних та інших умінь роботи в багатонаціональному освітньому середовищі.

Аналіз бесід показує, що студенти висловлюють бажання в процесі професійної підготовки підвищити рівень знань і отримати відповідні навички з наступних тем: етнокультурна політика держави; національна самосвідомість і егоцентризм; культура міжнаціонального спілкування.

Вивчення результатів свідчить, що більшість респондентів не беруть участі в розважальних програмах і творчій діяльності (82,9 %), слабо проінформовані про специфіку роботи в школах національних меншин (85,9 %), не відчують приналежності до певного етносу (78,3 %), студенти не виявляють зразків установаження взаємовідносин зі студентами та викладачами (62,7 %).

За результатами спостереження встановлено, що у більшості студентів слабо виражені або взагалі відсутні такі показники саморегуляції поведінки, як: цілеспрямованість, зібраність, розвинений самоконтроль, упевненість в собі (КГ – 42,3 % і ЕГ – 39,9 %); стійкість психоемоційної сфери (КГ – 33,6 % і ЕГ – 38,2 %) і позитивний вплив на оточуючих, що виявляється у здатності виходити за межі існуючих норм поведінки заради власних інтересів і бажань (КГ – 37,8 % і ЕГ – 42,5 %).

Перейдемо далі до розгляду рефлексивного критерію. Маємо наступні данні – переважає середній рівень розвитку (КГ – 38,8 % і ЕГ – 42,5 %). Отже, майбутні вчителі практично не планують власну діяльність; не можуть чітко передбачити можливі результати обраних методів роботи та технологій. Іноді можуть виявити припущені помилки й недоліки, але не в силі встановити їхню причину, аналізують лише окремі фрагменти й характеристики своєї діяльності, не бачать її в системі. Студенти не відчують потреби в самовдосконаленні, у них завищена самооцінка щодо власної готовності до роботи в школах національних меншин.

Останній критерій, який ми розглядаємо, творчий. Так само, як і в попередньому випадку, наявний середній рівень показників. (КГ – 50,6 % і ЕГ – 53,3 %). За результатами експерименту стверджуємо, що майбутні вчителі користуються напрацьованими алгоритмами розв'язання педагогічних ситуацій в умовах багатонаціонального освітнього середовища, які перетворюються в шаблони, лише епізодично проявляють ініціативу, професію вчителя вважають репродуктивною. Серед завдань репродуктивного та творчого характеру найчастіше обирають перші. Як правило, спроби створення власного творчого продукту в умовах

---



поліетнічного освітнього середовища не завершуються успіхом.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури та результатів дисертаційних робіт, власний досвід роботи в закладах освіти національних меншин, а також вивчення думок науково-педагогічних працівників, дозволили нам розробити критерії готовності майбутніх учителів до роботи в школах національних меншин: мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний, творчий, а також описати їхні показники (високий, середній, низький). У межах констатувального експерименту ми з'ясували, що більшість студентів мають середній, а також низький рівень показників. Загалом отримані результати є для нас найважливішим орієнтиром, що дозволить обґрунтувати, розробити та впровадити в практику університетської освіти педагогічну систему формування готовності майбутніх учителів до роботи в школах національних меншин.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Гуренко О. І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект : монографія / О. І. Гуренко; М-во освіти і науки України, Бердянський держ. пед. ун-т. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2014. – 588 с.
2. Освіта представників національних меншин України : проблеми та шляхи їх вирішення : стенограма «круглого столу» від 26.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=FD39F77F179323076EC80FBF04B2BC9A?art\\_id=57585&cat\\_id=44731](http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=FD39F77F179323076EC80FBF04B2BC9A?art_id=57585&cat_id=44731).
3. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
5. Ткаченко О. М. Теоретико-методичні засади формування етнопедагогічної компетентності майбутніх вчителів гуманітарного профілю : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ольга Михайлівна Ткаченко, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2013. – 40 с.
6. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eslovnyk.com>.